

ՀԱՅ ԿՆՈՋ ԿԵՐՊԱՐԸ ԲԱԿՈՒՆՑԻ ԱՐՁԱԿՈՒՄ

Ն.Ա.Ավանեսյան

Գրականության և ժուռնալիստիկայի ամբիոն

Հոգիածի նպատակն է բացահայտել Բակունցի՝ հայ կնոջ կերպավորման յուրատեսակ արվեստը, միմիայն նրան բնորոշ գեղեցկության արտաքին ու ներքին հատկանիշները, հոգեկան ապրումներն ու ճակատագրերը:

Թե՛ հեթանոսական բանախոսության և թե՛ գրականության մեջ հայ կինը գերազանցապես պատկերվել է որպես արտաքին ու ներքին գեղեցկության տիպար: Դասական հայ կնոջը միշտ էլ բնորոշ են եղել բարոյական մաքրությունը, զգացմունքի խորությունը, պատվասնդոտությունը, նվիրվածությունը, ամոթխածությունն ու ազնվությունը (հիշենք Նուարդի վեհությունը, Մուրե Շուշանիկի հավատարմությունը, Մովսիսարի անձնագոհությունը, Անուշի սիրո գեղեցկությունը և այլն): Միաժամանակ մեր գրականության մեջ կանայք գրեթե միշտ պատկերվել են նրկորդակա՛ն դերում, հանգամանք, որն ունի կենսական հիմքեր, որովհետև իրականության մեջ էլ կնոջը վերապահված չի եղել առաջնային դեր:

Տարբեր են Բակունցի արձակի կին հերոսները: Տարբեր են նրանց ճակատագրերը, հոգեկան ապրումներն ու զգացմունքները, նույնն է, սակայն կյանքը, կենցաղը, նրանց նկատմամբ եղած վերաբերմունքը: Առհասարակ, Բակունցի ստեղծագործություններում սկզբից մինչև վերջ ծավալվում է գեղեցկության կորուստի թեման, ընդ որում, այդ գեղեցկությունը նախ և առաջ կինն է: Այսպես, տրոբված, կործանված գեղեցկություններ են «Ալպիական մանուշակ»՝ անանուն կինը, Խոնարի աղջիկը, Սոնան, Մանդուխտը, Մայրանը, Տիգրանուհին:

Կաքավաբերդի կինը, ըստ երևույթին, Բակունցի՝ գեղեցիկ կնոջ պատկերացումն է: Խոսքն այս դեպքում առավելապես արտաքին գեղեցկության մասին է: Կաքավաբերդի կինը հազվագյուտ գեղեցկություն է՝ ուրիշ շարժվածով, արտասովոր մուգ մանուշակագույն այբերով, բարձր, սպիտակ ճակատով, արնագույն մեխակի թերթերի նման շրթունքներով, բարակիրան, բարձրահասակ, թիկունքն ի վար իջնող նրկար ծամերով: Սակայն գեղեցկությունն ապրում է այնտեղ, ուր չեն գնահատում նրան, ավելի ճիշտ բան ու գործի մեջ խրված՝ անտեսում են, երբեմն էլ՝ տրորում:

Ջուտ մարդկայնությունից մղված Կաքավաբերդի կինը մի պահ հյուրընկալում է անծանոթ եկվորներին և ցավ պատճառում իրեն: Նրա թիկունքին ջարդվում է խանդից բռնկված կռախտ ամուսնու ծանր մահակը: Եվ սա կարծես արդեն բնական է դարձել գեղեցկության համար: Ով գիտե, այդպես քանի անգամ են վարվել նրա հետ, այլապես Կաքավաբերդի կինը սովորականի նման չէր ընդունի այդ. «Հետո Կաքավաբերդի գլխին լռություն իջավ: Օջախներում հանգավ կրակը, եղավ խավար գիշեր: <... > Ոչխարը առեկեց կանաչի վրա: Խուրի վրա մեկնվեց և կինը՝ թաղիքի տակ ծածկելով տղային» (I, 190):

Կաքավաբերդի կնոջ հոգեկան աշխարհի մասին ոչ մի խոսք չկա պատմվածքում: Բայց մի քանի ակնարկներից որոշակիանում է նրա ներքին աշխարհը, ինչպես՝ «Կինը վեր կացավ, գլխի շոքն արագ իջեցրեց ճակատին և մատների ծայրով բռնեց երրորդ ձիավորի մեկնած ձեռքը: Մյուսներն էլ հետևեցին նրա օրինակին: Այս անգամ կինը ձեռքը կրծքին սեղմեց և խոնարհեց գլուխը» (I, 187) կամ՝ «Մայրը նայեց տղային, հրդեհվեց դեմքը» (I, 189), ինչպես նաև՝ «Կինը աղաղակ չհանեց, այլ ցավից գալարվեց: Նա ձեռքը թիկունքին տարավ, ապա դուրս եկավ՝ վրանի դռանը անձայն հեկեկալու» (I, 189):

Ամոթխած, զգայուն, հոգեկան խորքեր ունեցող քնադորություն է Կաքավաբերդի կինը, որը բարոյապես գեղեցիկ է մնում նույնիսկ այն պահին, երբ թիկունքին ջարդվում է գազազած ամուսնու ծանր մահակը: Հակառակ ամուսնու դաժան արարքի, նա ոչ մի խոսք չի ասում, լուռ հաղթահարում է ցավը, լաջ լինում հոգու խորքում: Մա դրամատիկ նրանգ է հաղորդում նրա կերպարին, ստեղծում չկայացված կյանքի տխուր տապալորություն:

Ցաված մի ուրիշ գեղեցկություն է Խոնարի աղջիկը: Այս դեպքում ևս կերպարի բացահայտման հարցում գրողը ժլատ է: Մի քանի բնորոշումների մեջ, սակայն, խտացված է

չափված բառերի, հոգու խորքում պահված նվիրական ապրումների ոչ սովորական մի գնդեցիկ աշխարհ: Դա Բակունցի, կարելի է ասել, միայն իրեն բնորոշ խոսքի արվեստն է:

Թվում է՝ սիրո զգացումը փոխադարձ է: Նոնարիքը ևս անտարբեր չէ ուսուցչի հանդեպ: Բայց նա հոգու խորքերում թաքցնում է զգացումը, ոչ մի խոսք չի ասում, կարծես բառերը փշրելու են զգացումի գեղեցկությունը: Կա նաև մի այլ հանգամանք: Լուսյան խախտումը այս դեպքում կարծես խախտելու է նաև բարոյական ընդունված պատկերացումները: Ուսուցչի երկչոտ խոստովանությանը թերևս Նոնարիք կարող էր արձագանքել հուսալի մի բառով, անգամ լուրջությամբ, բայց մի հատիկ բառով նա ինքնաբերաբար կորցնում է սպասված պահը՝ Թո՛ղ:

Ինչքան էլ Նոնարիք իր նրազանքներում ուրվագծած լինե՞ր այդ պահը, ինչքան էլ իր սպասումների մեջ նվիրական բառեր ունենար նրա համար պահած, միևնույն է, Նոնարիք սովոր չէ բառերով արտահայտվել: Այդ բառերը ուսուցիչը կարող էր գտնել միայն Նոնարիքի՝ շիկանաբից թռնկված հայացքների մեջ, նրա աչքերի խոնարհումի, նրա խուսափուկ վարվելաձևի, ամոթխած ու ցաված ժպիտների մեջ:

Լուսյանը ցավ է բերում Նոնարիքի հոգուն, քանի որ ուսուցիչը չի հասկանում չարտաբերված բառերի ներքին իմաստը: Այդ չհասկացված լուսյանն էլ դաժան վերջակետ է դնում Նոնարիքի երջանիկ սպասումների վրա: Չկա ցանկալի խոստովանությունը, որովհետև սիրո բառերը հավիտյան են Մթնածորին բնորոշ լուսյան մեջ: Սակայն ինչքան էլ Նոնարիքն տառապանք բերեր նրա ամոթխածությունը, միևնույն է, նա չի կարող հաղթահարել այդ հոգեվիճակը, քանի որ դա արդեն նրա էությունն է: Դա նաև նրա համար կենսագոյությունն է՝ թելադրված ինչ-որ տեղ միջավայրի կոդմից:

Ուսուցիչը ամխոս թողնում է, հեռանում: Նա ևս բառեր չի գտնում Նոնարիքի համար: Մնում է Նոնարիքը՝ խորտակված հոգով, «ծնոթին քաղհանի բիրը, կարմիր պուտ և մոլախոտի մի կապ»: Վերջին բառերն արգեն հուշում են Նոնարիքին սպասվող ծանր առօրյայի մասին:

Նոնարիքի կյանքի վերջին դրվագը նույնքան անուրախ է. «Տեսող ինձ մոտեցավ մի կին՝ ցնցոտիների մեջ, ոտքերը բռբռի, ոտքերի կաշին ճաքճած: Կնոջ փնջերից կախվել էին երեք կիսամեղկ երվիս: <...> Կինն արցունքոտ աչքերին չորս փուլ ցորեն էր խնդրում մինչև հունձը: <...> Ամուսինն անցյալ տարի էր մեռել: Ժամատխտից սատկել էր նրանց միակ կովը: Իսկ տանն ուրիշ աշխատող չկար: Ես ճանաչեցի Նոնարիքին... Աչքերն էլի առաջվանն էին, բայց առանց փայլի...» (I, 161):

Այսպես, մի դեպքում չբացահայտված լուսյանն է բերում ողբերգություն, մի այլ դեպքում ողբերգությունը ծնվում է ծանր պայմաններից: Երկու դեպքում էլ տրորվում, խամրում է գեղեցկությունը:

Ի տարբերություն Լաքավաբերդի կնոջ և Նոնարիքի, որոնք լուսյան օրենքով ապրող գեղեցկություններ են, Սոնայի հոգու մեջ շատ ավելի կենսախնդրություն կա:

Սոնան Բակունցի ամենագեղեցիկ և ամենից շատ սիրված կերպարներից է: Նա և՛ համակ երջանկություն է, և՛ անափ կարոտ, և՛ ցավ՝ բեկված Դիլանի հոգում: Թեև պատմվածքը ծավալվում է Դիլանի վերնուղի միջոցով, թեև խոսվում է Դիլանի ապրումների մասին, բայց վերնաշարը բացում է նաև Սոնայի հոգու դրաման:

Գեղեցկությունը դրաման սկսվում է այն պահից, երբ նրան կամքին հակառակ ամուսնացնում են չսիրած մարդու հետ, որքան էլ վերջինս մեծատուն լինե՞ր: Այդ պահից սկսվում է Սոնայի հոգու լացը: Նա այլևս այն երբեմնի կայտառ ու անհոգ Սոնան չէ, որ այնպես «զրնգուն ծիծաղում էր, երբ առվակի մեջ կախում էր սպիտակ սրունքները, իսկ դրացու տղան՝ Դիլանը ջուր էր ցնցողում նրա ողկույզի անս գանգուր մագերին» (I, 74), այն Սոնան, որ Դիլանի հետ սիրո հեքիաթ էր իյուսում բնության մեջ՝ «առունքի ափին, այգիներում, դաշտերից խորձ կերվիս, ամառվա լուսնյակ գիշերներին խոտի դեզի մոտ, ամեն տեղ...» (I, 75):

Թեև Սոնան ընդմիշտ կորցրել է Դիլանին, թեև արդեն ուրիշի կինն է, բայց առաջվա նման սրտում մխում է սիրո կարոտը: Գալիս է մի պահ, երբ կարոտն այլևս ափեր չի տնձում, երբ սիրո առաջ ծնկի են գալիս մնացած բոլոր զգացումները...

Սիրո կանչին ունկնդիր՝ ամոթխած Սոնան գալիս է հնձան, Դիլանի մոտ, նվիրաբերվում նրան: Սիրո և պատվի զգացումները երկրում են Սոնայի հոգին: Բայց որքան էլ սիրո կրակը այրեր հոգին, Սոնան չի կորցնում պատվի զգացումը, ուստի ամենաերջանիկ պահին անգամ

ներքին տաճնապանք է ունենում. «Բաղը մարդ կգա, Դիլան,- դողալով խնդրեց նա» (I, 74): Նա գտնում է, որ ինքը ամուսնացած էին է, պարտականություններ ունի ամուսնու հանդեպ, ուստի պետք է հոգու մեջ մարի Դիլանի նկատմամբ ունեցած կարոտի ցավը: Մյուս կողմից էլ Սոնան չի ուզում տառապանք պատճառել սիրած էակին: Թող Դիլանը մոռանա իրեն, նոր կ'սանք սկսի, ուստի Սոնան խուսափում է Դիլանից. «Մի քանի անգամ մոտեցավ, կամեցավ նրա հետ խոսել, բայց Սոնան խույս տվեց:

-Թող, Դիլան, գնա քեզ համար...» (I, 75):

Ուժեղ ապրումները հյուծում են զգայուն հոգին: Սոնան այլևս չի դիմանում: Նա մեռնում է երկունքի ցավերի մեջ:

Ահա տրոբադ մի գեղեցկություն ևս, ցաված մի հոգի: Սոնայի ողբերգության ծայրը բոլոր դեպքերում գտնվում է մթնաձորյան կյանքի պայմանների մեջ:

Տրոբված գեղեցկություններ են նաև Սանդուխտն ու Մայրանը:

Փոքրիկ Սանդուխտը ընդվզում է, չի ուզում իր արգանդում կրել չսիրած ամուսնու պտուղը: Նա կարծես այդ ձևով է վրձն լուծում, բայց կործանվում է: Նույն ձևով տասնամյա Մայրանը առագաստի գիշերը անդամալույծ է դառնում, բայց ապաքինվելուց հետո էլ նրան սպառում է մի այլ ողբերգություն: Մայրանը այդպես էլ չի կարողանում արաշտոնապես ամուսնալույծ լինել և մինչև վերջ մնում է միայնակ:

Անսահման խեղճ են Բակունցի հերոսուհիները, անօգնական, թշվառ: Ամուսնացրել են առանց սիրո, բռնությամբ, մանկահասակ, երբ հստակ պատկերացում չուներին կյանքի մասին, երբ դեռ չէին հասցրել սիրել կամ սիրվել: Նրանք իրավունք չունեն իրենց կամքով գործելու, ապրում են ճնշված, անխոս, անտրուսնեց տանում բոլոր ցավերն ու դժվարությունները: Երկու գեղեցկություններն էլ զոհ են հետամնաց բարքերի ու աղքատության:

Ցաված մի գեղեցիկ հոգի է նաև Տիգրանուհին՝ համաճումն պատմվածքում: Դեռատի աղջիկը ամբողջ օրը բռնիկ ոտքերով ծանր աշխատանք է անում եղբոր ընտանիքի պարտքի դիմաց: Ոչ մի դժգոհություն, կարծես այդպես էլ պետք է լիներ: Բայց Տիգրանուհու անձնագոհությանը հարազատները պատասխանում են նստախրաբար: Նրանք Տիգրանուհու համար խնայում են մի զույգ չուստ՝ բնավ չստանդակվելով նրա ոտքին բազված վերքի վտանգից: Նույն բույք անտարբերությամբ է ընկալվում նաև Տիգրանուհու մահը:

Առհասարակ, Տիգրանուհու նման Բակունցի բոլոր հերոսուհիները աչքի են ընկնում խոնարհ, անձնագոհ բնավորությամբ:

Ձուտ ազգային դիմագիծ ունեն Բակունցի արձակի մյուս հերոսուհիները՝ Նագու աղջիկը, Անա զիզին, Մինա բիբին, Հաթամի աղջիկը, Մալբին, Ջանին և ուրիշներ:

Բակունցի արձակում կան նաև օտարազգի կանանց կերպարներ, ինչպես տիկին Էլոիզը, Էմիլիան, Մատիլդան («Ճաշատուր Աբովյան») և ուրիշներ: Նրանք տարբեր բնավորություններ են, տարբեր են նաև նրանց ճակատագրերը, կյանքը, կենցաղը, բարքերը, նրանց նկատմամբ եղած վերաբերմունքը: Այսպես, անհապեղական հայ կինը չունի տիկին Էլոիզի կենսազգացողությունը, անկաշկանդ պահվածքը, ազատությունը, Էմիլիայի բնավորության սառնությունը և այլն: Միաժամանակ նրանց բնորոշ չէ հայ կնոջը հատուկ խոնարհությունը, անողնաշարությունը, նվիրվածությունը, հյուրընկալությունը: Դա գալիս է և՛ միջավայրից, և՛ ազգային ընդհանուր բնավորությունից:

Եթե մթնաձորյան աշխարհում Բակունցը հայտնաբերում է մարդկայնորեն գեղեցիկ կին կերպարներ՝ բացահայտելով նրանց դրամատիկ կյանքի առանձին խորքերը, ապա »Լյորեսում«¹ հեզմում է Գորիսի փափկատուն կանանց մանր հետաքրքրությունները, հոգևոր աղքատությունը:

Նեզնաքի առաքելա են դառնում բոլոր կանայք՝ տիկին Վարսենիկը, Լյուդմիլա Լվովնան, Սառա Կասարապովնան, տիկին Օլինկան, «թեր կուտրած հրեշտակ» Ներսիսյան և մյուսները:

Ահա նրանց ընդհանուր նկարագիրը. «Բմբուլի բարձրը փքված պառնի, անկողինը՝ փափուկ, ճաշն՝ անթերի և առատ, տունը՝ հարուստ, իմանալ սուրճ նիծել և հյուրերին զբաղեցնել մինչև սուրճը և ապա լուռ կամ թուղթ խաղալ» (III, 452): Եվ սա միայն ապրելաճ չէ, սա նաև հոգու բովանդակություն է. «<...> Նրանցից շատերը նույնիսկ ամուսնու պաշտոնը չգիտեին, այլ միայն գիտեին, որ նա դավաբարխանայի մեծերից է, և նրանից բարձր միայն երկու բնյ կա՝ այսինչը և այնինչը, իսկ մնացած բոլոր բնյները նրանից քաշ են, նրանց կանայք իրենցից քաշ

են, նրանց նրելսաններն ինչ են, որ խաղան իր նրելսաների հետ: Նրանք կարող են ունենալ գիւսանաղի մուրաբա, իսկ իրենք՝ սերկկիլի, նրանց սերվիզն արծաթից է, իրենցը՝ արծաթ ոսկեցիւրած...» (III, 452, 453):

Գրողը հեզնական վերաբերմունք ունի նման բնավորությունների հանդեպ, իր խոսքը միշտ ձևակերպում է հեզնական շնչառով: Ահա նման մի հատված. «Գորիսում էլ կային տնակներ ունեցող տիկիներ, ինչպես օրինակ տիկին Օլինկան և տիկին Վառիմկան, որոնցից առաջինը գերադասում է մաղաշար թթու, իսկ երկրորդը՝ չոր թթու: Եվ նույնիսկ նրանք կարող էին վիճաբանել և մինչև անգամ կարող էին իրար ծանր խոսքեր ասել» (III, 480, 481):

Այսպես, մի դեպքում՝ Մթնածորյան կյանքի ծանր պայմաններում, ապրում է գեղեցկությունը, որը, սակայն, անտեսված ու զաված գեղեցկություն է, մի այլ դեպքում՝ քաղքենի միջավայրում, բացակայում է գեղեցկությունը: Սա հիմք է տալիս ննթադրելու, որ Բակունցը կնոջ՝ իր համակրած կնրպարը գտնում է Մթնածորի մեջ:

Ամփոփում

Բակունցի արձակում հայ կինը գերազանցապես կնրպարվում է որպես կրավորական մի գեղեցկություն, որը անխոս տանում է իրեն վիճակված կյանքի ծանրությունը, չկայացած նրջանկության դրաման, լաց լինում հոգու խորքում: Նրանք անտեսված, տրորված, գաված գեղեցկություններ են, և նրանց ողբերգության ծայրը նախ և առաջ գտնվում է ընդունված բարոյականության և կյանքի ծանր պայմանների մեջ: Բակունցի հերոսուհիները խորապես տալավորվում են նաև արտաքին ու ներքին գեղեցկություններով. ամոթխածությունը, նրբությունը, նվիրվածությունն ու անձնագոհությունը նրանց հոգեկան աշխարհի պարունակությունն են: Ռոնարի աղջիկը, Սոնան, Կաքավաբերդի կինը և Բակունցի մյուս կին կնրպարները լրացնում են դասական հայ կնոջ հմայքի խորությունը:

Резюме

Армянская женщина в прозе Бакуниа отличается своей притягательной красотой, которая безмолвно несет на себе тяжести своей судьбы, которые выпали на ее долю, драму не состоящегося счастья, и плачет в глубине души.

Эта красота кроется в их моральном облике и скорее всего находится в тяжелых жизненных условиях. Героини Бакуниа отличаются внутренней и внешней красотой. Стыдливость, верность и самопожертвование их внутреннее состояние. Девочка Хонар, Сона, женщина Какаваберда и другие героини Бакуниа дополняют классический образ армянской женщины.

Գրականություն

1. Ա. Բակունց, Երկերի գիտական հրատարակություն, I-IV հատոր (1976-1984, Ե., ԳԱ հրատ.): Այդ հրատարակությունից կատարվող հղումները նշվել են բնագրում՝ հռոմեական (հատորը) և արաբական (էջը) թվերով: